

ФІЛЕРИ ВІЙСЬКОВОЇ КОНТРРОЗВІДКИ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ: ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ КАДРОВОЇ ПОЛІТИКИ

ЯРМИШ О. Н. - доктор юридичних наук, професор, член-кореспондент Національної академії правових наук України, заслужений юрист України, професор кафедри теорії та історії держави і права Національної академії Служби безпеки України.

ORCID ID: 0000-0002-4811-4520

БЕРНАДСЬКИЙ Б. В. - доктор юридичних наук, доцент, науковий співробітник науково-дослідного відділу (психофізіологічних, психологічних досліджень та кадрової безпеки) Науково-методичного центру кадрової політики Міністерства оборони України

ORCID ID: 0000-0003-2692-6824

DOI: <https://doi.org/10.71404/LAW.UA.2026.1.5>

У статті здійснено аналіз заходів керівництва спецслужб Російської імперії, спрямованих на розбудову системи зовнішнього спостереження новоствореної військової контррозвідки. На підставі джерел, деякі з яких вводяться в науковий обіг вперше, охарактеризовано особливості кадрового забезпечення та деякі аспекти організації роботи філерської служби військової контррозвідки Російської імперії. Вказано на її відмінність від аналогічних підрозділів зовнішнього спостереження органів політичного розшуку.

Ключові слова: окремих корпус жандармів, політична поліція, зовнішнє спостереження, філер, військова контррозвідка.

Постановка проблеми

Служба зовнішнього спостереження є однією із ключових складових успішної оперативно-розшукової діяльності. Відтак робота по її вдосконаленню неможлива без належного аналізу її в процесі історичного розвитку. І, поряд з цим, неможливо не відмітити ще один важливий аспект. Актуальність дослідження всього державного механізму зумовлюється важливістю вивчення росії – країни, що вже понад 10 років веде війну на знищення України. У цьому контексті особливої значимості набувають питання, пов'язані з усебічним вивченням її репресивно-карального апарату.

Тим більше, що нинішнє керівництво цієї країни відкрито проголосило свою ідейну спадковість якраз з Російською імперією та задекларувало бажання її відродження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Загалом, тема філерської служби спецслужб Російської імперії має вже доволі ґрунтовну історіографію. Її розробляла ціла низка авторитетних учених, з числа яких, передусім, слід згадати З.Перегудову, В.Чиснікова, В.Ченцова, С.Жарова, А.Матвєєва та інших. З іншого боку, попри належне вивчення філерської служби в політичному розшуку, фактично поза увагою вчених лишилась та ж таки тема, але в органах військової контррозвідки Воєнного міністерства.

Ліквідація цієї прогалини і є метою статті.

Виклад основного матеріалу

Філерські кадри політичного розшуку склали основу особового складу новоствореної військової контррозвідки. Зокрема, її перший очільник – ротмістр Лавров вже у першому своєму звіті за 1903 р. зазначає, що свою роботу він розпочав із налагодження зовнішньої агентури, привізши із собою нижніх чинів з попереднього місця служби.

Знову ж таки, нормативна база перебувала в зародковому стані і будувалась на основі «охоронної традиції». Саме належним чином організована робота зовнішнього спостереження дозволяли жандармам і «охранці» отримувати всебічну інформацію про повсякденне життя професійних революціонерів і, як наслідок, їх знешкоджувати. Цілком логічно, що нормативною базою кадрової політики новоствореної військової контррозвідки від самого початку стали положення політичного розшуку: «Про районні охоронні відділення» «Про начальників розшукових (охоронних) відділень» «Зводу правил, вироблених у розвиток Положення» і головне – «Інструкції з організації зовнішнього (філерського) спостереження».

Проблема ускладнювалась загальними вимогами щодо кадрової політики в контррозвідці. Зокрема, необхідністю приховування самого факту її існування. З огляду на це особи, котрі могли б виявити бажання в ній працювати, не мали змоги подавати відповідні заяви. Ба більше – і саме контррозвідальне відділення не могло виступати безпосередньо від власного імені, звертаючись по допомогу до охоронних відділень чи підбираючи кандидатів на службу в ході негласної роботи. Підрозділ діяв лише у столиці, тому й надалі зовнішнє спостереження в контррозвідальних справах здійснювали філери ГЖУ та новостворених охоранок.

Після нищівної поразки царату в російсько-японській війні в країні розпочалась активна робота по підготовці майбутнього імперського реваншу. Однією із складових масштабної воєнної реформи стало і реформування контррозвідки. Це питання стало предметом обговорення у так званій Комісії Трусевича у 1907-1908 роках¹ – міжвідомчому органі, що розглядав проблемні питання реформування всіх імперських спецслужб. Уже на перших її засіданнях було чітко вказано на значення зовнішнього спостереження у контррозвідальній діяльності, що стимулювало пошук листування з цього приводу вищих військових керівників.

¹ Назана за ім'ям її очільника – директора Департаменту поліції М.І.Трусевича. Не плутати з іншим аналогічним органом, в якому до назви додається посада очільника – «Комісія сенатора Трусевича».

Серйозну увагу цієї проблеми приділив і начальник Головного управління Генерального штабу генерал Є.Гернгрос у листі до начальника штабу Варшавського воєнного округу 29 листопада 1909 року. Показово, що філерство він назвав одним із найбільш дієвих способів у боротьбі з іноземним шпигунством. Розглянувши порядок використання філерської служби в контррозвідальній діяльності, впливовий генерал висловлював побажання щодо використання філерів у спостереженні чи не за кожним іноземцем, що в'їжджав би в межі Російської імперії. Він вважав, що «цей спосіб чи не спростив би значною мірою організацію контршпигунства і надійно забезпечив би нам таємницю деяких сторін нашої підготовки до війни». [1, С.69-70].

Певна річ, ідея стеження за всіма іноземцями в прикордонному регіоні виглядає комічно. Та не варто впливового генштабіста звинувачувати в маніловщині, оскільки тут же він і сам визнав, що цей вкрай бажаний спосіб є нераціональним з економічної точки зору. Зрештою, тотальна контррозвідка йде лише на шкоду, оскільки призводить до розпорошення її сил і засобів. З іншого боку, важлива інформація губилась у величезній кількості другорядної. Всупереч пануючому тоді у спецслужбах переконанню, генерал наголошував, що з великої кількості іноземців, котрі відвідують Росію, лише незначна частка мають перед собою розвідальну мету. Тож величезні витрати на стеження за всіма іноземцями не виправдовували б себе навіть при отриманні позитивних результатів.

Передусім, слід було визначити категорії осіб, за якими слід встановлювати стеження. Вкрай важливим вважалось поєднання агентурної роботи з безагентурними методами. Тож філерів Гернгрос рекомендував використовувати лише при наявності вагомих фактів, таких, що давали підстави підозрювати ту чи іншу особу. У випадку спростування підозр щодо особи, за якою вже велось зовнішнє спостереження, воно негайно знімалось [1, С.70].

Зважаючи на відсутність інструктивних документів, військові власті на місцях стали займатися своєю нормотворчістю. У цьому аспекті становить інтерес документ, підписаний начальником воєнних сполучень Київського військового округу генерал-майором

Ф.Рербергом, що незадовго до того прийняв посаду. Документ ніяк не датований, але з тексту випливає, що він підготовлений не пізніше 1911 року [2, С.2-8] У тому ж таки році, воєнне відомство росії, на заміну одному, слабкому і малочисельному контррозвідувальному підрозділу, що працював лише в столиці, створило цілу мережу відповідних органів, котрі діяли при штабах усіх військових округів. З їх числа на теренах України діяли контррозвідувальні відділення штабів Київського та Одеського округів. Ефективність їх роботи і надалі істотно знижувалась через неврегульованість проблеми організації роботи та кадрового забезпечення зовнішнього спостереження.

Не маючи достатніх сил і засобів, контррозвідка змушена була періодично звертатися по допомогу до Департаменту поліції та Корпусу жандармів, від чого МВС було не в захваті. З цього приводу виконувач обов'язків директора Департаменту С. Білецький видав циркуляр № 10471 від 22 липня 1912 року, у якому повідомляв начальників губернських жандармських управлінь та охренок про непорозуміння, які траплялися у зв'язку з вимогами контррозвідників щодо встановлення зовнішнього спостереження. Департамент поліції роз'яснював: хоча контррозвідникам і потрібно допомагати, це «зовсім не повинно відображатися на успішному виконанні прямих своїх обов'язків із провадження політичного розшуку». Тож зовнішнє спостереження можна було встановлювати лише у випадках екстреної необхідності до часу прибуття на місце чинів контррозвідувальних відділень, до того ж, у місцях постійного проживання філерів. Що ж до іногородніх відряджень, то їх дозволяли лише у виняткових випадках. Витрати у цьому випадку поклалися на військове керівництво, відповідно до резолюції генерал-квартирмейстера Генерального штабу від 14 лютого 1912 року. Таким чином, хоча прямо сприяння контррозвідникам і не заборонялось, воно всіяко обмежувалось. Історик спецслужб М. Греков характеризував цей документ, як дозвіл ігнорувати прохання контррозвідки про допомогу [3, Спр.3, Арк.114 зв.; 4].

Нарешті, 14 лютого 1912 року генерал-квартирмейстер Генерального штабу підготував відгук № 293, у якому розглянув питання

фінансування відряджень філерів. Так було усунуто протиріччя з Департаментом поліції. Військові зауважили, що відрядження будуть оплачуватися ними з власних коштів. [5, С.154]

Військові контррозвідники визнавали зверхність жандармів у всьому, що стосувалось зовнішнього стеження. Зрештою, при комплектуванні новостворених КРВ значною мірою використовувались жандармські кадри. Тож, згідно з Інструкцією КВО 1913 р., філери контррозвідки після прибуття в місце відрядження мусили з'являтися в пункт перебування жандармського офіцера. Зауважувалось на бажаності контролю зі сторони жандармів за діяльністю спостережних агентів. Філери контррозвідки могли також звертатися до жандармських офіцерів з проханнями про допомогу. Якщо ж справа йшла про факт вчинення злочину, то така допомога надавалась негайно. У свою чергу, жандарми могли звертатися до штабу округу з клопотаннями про необхідність відрядження філерів контррозвідки [5, С.171-172].

Що стосується філерів інших підрозділів, то довіра до їх професійної майстерності була не настільки великою. Так, 25 жовтня 1915 року в.о. начальника контррозвідувального відділення звертався до начальника Одеської частини розшуку з приводу порушення його підлеглим правил зовнішнього спостереження. Той, спостерігаючи за якоюсь Луїзою Гривіц, вступив з нею у розмову. Контррозвідник наголошував, що такі розмови з особою, за якою ведеться спостереження, можуть призвести до провалу [5, С.240].

Інцидент трапився вже в роки Першої світової війни. На той час військові контррозвідники створили власні філерські сили. Базувались вони на напрацюваннях політичного розшуку, однак їх функціональні обов'язки були значно ширшими, ніж спостережної агентури інших служб, та містили елементи оперативної роботи. У відповідних нормативних документах зазначалось, що «роль філерів у контррозвідці не обмежується зовнішнім стеженням, але найчастіше полягає в розшукових діях, у бесідах з підозрілими особами й у проникненні в різні громадські місця». Довівши підозрілого до «громадського місця вищого розряду», недопустного для молодшого агента-спостеріга-

ча, він мав негайно передати його старшому агенту-спостерігачу [6, С.28].

Останній категорії філерів доручалося виконання більш кваліфікованих завдань: оперативні дії, стеження за особами, які обґрунтовано підозрювалися в шпигунстві, збір даних про їхні звички й матеріальне становище; при потребі створення агентурних позицій у «домашньому» оточенні іноземних представників; підтримка зв'язку та інструктаж агентури. Відповідно, старшим філерам личив респектабельний зовнішній вигляд та «уміння триматися». Звідси й істотна різниця в матеріальному забезпеченні порівняно з молодшими колегами. Згідно з «Кошторисом для окружних військово-розвідувальних відділень» 1911 року, старшому агенту передбачалася плата у розмірі 1200 руб. на рік і 600 на службові витрати, а молодшому – відповідно 780 і 240 руб. (місячний оклад міністра становив 500 руб.). [7, С.179; 6, С.28]

Це заклало основу для ще одного конфлікту між двома відомствами, оскільки з огляду на вищі оклади нижніх чинів, серед останніх з'явилось чимало охочих перейти з політичного розшуку до контррозвідки. Так, з початком війни до контррозвідки Київського військового округу з охоранки на зарплату в 50 крб. перейшов заслужений філер Данило Харченко. Не можна не вказати і на питання соціального престижу. Той же Харченко, отримуючи традиційні, здебільшого, грошові заохочення в «охоранці», у контррозвідці вже невдовзі після переведення за поданням військового міністра Сухомлинова, був нагороджений золотою медаллю еміра Бухарського [478, Арк.211].

Форми прийому на роботу в контррозвідку максимально обмежувались задля забезпечення превентивного характеру майбутньої роботи і недопущення проникнення в штат нової спецслужби ворожої агентури. Спочатку підбір кадрів здійснювався шляхом особистих контактів та рекомендацій. Співробітниками відділення були колишні службовці Департаменту поліції, що мігрували з відділення у відділення, цивільні особи, що зверталися з проханнями на ім'я В. Єрандакова [7, С.180-181].

Варто зауважити, що в усіх нормативних документах, затверджених у 1911 році, відчу-

вається міцний жандармський вплив. Це стосується і термінології, повністю запозиченої з жандармського лексикону. Чинними вказівками та інструкціями Департаменту поліції керувались контррозвідники і при підготовці агентів зовнішнього спостереження, про що прямо говорилося в інструктивних документах.

Передусім, перед спостережним агентом ставились високі моральні вимоги. В інструкції 1915 року наголошувалось, що він повинен бути «ідейно відданим справі контррозвідки, тобто усі його наміри повинні бути скеровані виключно на цю справу». Їм видавалися і відповідні посвідчення, однак лише на час виконання відповідного доручення. Після завершення роботи, а також при звільненні агента посвідчення відбиралось [1, С.186, 172]. Як уже зазначалось, компетенція філерів контррозвідки була ширшою від завдань їх колеґ із політичного розшуку. Нормативно це було закріплено Інструкцією 1911 року, котра наголошувала, що роль філерів у контррозвідці не обмежується зовнішнім стеженням. Досить часто завдання, що перед ними ставились, мають на увазі знання філерами розшукових прийомів. Не виключалось і їх оперативне використання, у тому числі й бесіди з підозрілими особами. Для цього співробітники зовнішнього спостереження поділялися на молодших і старших спостережних агентів. Молодші агенти виконували власне філерські завдання. Коли ж вони доводили особу до місця, проникнути в яке не могли, вони, як уже зазначалось, викликали старшого агента чи чиновника [1, С.91].

Інструкція 1911 року допускала і використання чиновників контррозвідувальних відділень у виконанні завдань зовнішнього стеження. Особливо, при поєднанні з оперативною роботою. Старшим агентам дозволялась навіть самостійна агентурна робота. Вони мали право створювати так звану домашню внутрішню агентуру, виконувати функції агентів-резидентів, керуючи роботою нижчих співробітників, здійснюючи попереднє вивчення кандидатів на вербування, встановлюючи з ними відносини та керуючи підготовкою нижчих співробітників. У сфері зовнішнього спостереження старших агентів

відряджали на виконання найважливіших завдань.

Крім того, до обов'язків старших агентів належало установлення осіб, щодо яких надходили агентурні чи філерські відомості. Передусім, вони збирали дані про прикмети, характер, побут, дозвілля особи, її матеріальний стан і т.д. Тож наголошувалось, що старші агенти повинні мати презентабельний вигляд, вміння поводити себе в суспільстві, що давало змогу відвідувати всі громадські місця [1, С.91].

Істотне зростання значення сил зовнішнього спостереження відбулося з початком Першої світової війни, з огляду на потребу забезпечення прихованості проведення мобілізації збройних сил і залізниць.

А 6 червня 1915 року Верховний головнокомандувач затвердив Настанову з контррозвідки, відповідно до якої, у важливих у контррозвідувальному відношенні населених пунктах, наприклад, на вузлових станціях, місцях розташування штабів, етапних та евакуаційних пунктів, вводились так звані постійні агенти, котрі перебували в підпорядкуванні начальника контррозвідувального відділення [1, С.165, 170-171].

При потребі контррозвідка могла використовувати й філерські сили політичного розшуку. Так, інструкція наголошувала, що вищі чини та спостережні агенти контррозвідки при екстреній потребі мають право звертатися до ГЖУ і охоранок, котрі й встановлюють зовнішнє спостереження за підозрілими особами. Щоправда, лише до прибуття на місце чинів контррозвідки. У виняткових випадках жандармські чини зобов'язувались і до іногородніх відряджень, як фінансувались військовими [1, С.172].

У свою чергу, жандарми при отриманні відповідної інформації про підозрілих осіб повинні були негайно інформувати про це контррозвідувальні відділення та продовжувати спостереження до передачі справ у КРВ, не переступаючи, однак, до самостійних розробок [1, С.172].

Про контррозвідувальну результативність філерської роботи політичного розшуку писав у своїх спогадах П. Заварзін [9, С.453-458, 487-490]. Сучасний український дослідник Р. Коваль, на підставі вивчення звітності керівника російських жандармів у Галичині

полковника Мезенцева, стверджує також, що саме філерськими зусиллями було викрито підпільний осередок СВУ в окупованому Львові [10, С.86].

Співробітники зовнішнього спостереження поділялися на 3 категорії: філерів, молодших агентів та старших агентів. Філери використовувалися для постійного стеження за тими підозрілими особами, щодо яких були конкретні й серйозні підозри. Молодші агенти в основному займалися так званою установкою, а саме: збором необхідних довідок, інформації про побут, матеріальний стан та інших характеризуючих даних. Виконували вони й інші, менш складні завдання. Старші агенти, окрім зовнішнього стеження, виконували й оперативні доручення. Вони їздили у відрядження, встановлювали зв'язки підозрілих осіб і навіть вступали з ними в контакти, а також керували роботою молодших агентів та інших нижчих співробітників, тобто агентурним апаратом [1, С.174].

Вводилась і нова градація пересувних спостережних агентів відповідно до місця їх роботи. Вони поділялись на пасажирські, військові й санітарні залізничні, на пароплавах, проїжджими дорогами, на тилові армійські та корпусні шляхи. Цей перелік не був виключним, оскільки зауважувалось, що пересувні агенти призначаються на всі напрямки, що можуть привернути до себе увагу ворожих агентів [1, С.171].

Спостережний агент мусив постійно звертати увагу на оточення, бути надзвичайно комунікабельним, легко сходитися з людьми, звертаючи увагу на все, що відбувається навколо нього, прислуховуватись до розмов у публічних та інших місцях, читати газети і взагалі бути діяльним і спостережливим. В інструкції прямо вказується, що той мусить постійно бути в середовищі, сприятливому для спостереження і знати «все та всіх». Тож, з огляду на специфіку завдань, спостережні агенти підбирались із числа місцевих жителів. Виконували вони й окремі процесуальні функції, займалися розшуком свідків та проводили первинні слідчі дії. Мали право затримувати підозрілих осіб для подальшої перевірки [1, С.186, 188].

Старші спостережні агенти за своїми повноваженнями зрівнювались з чинами

контррозвідувальних відділень. Варто зауважити, що вони мали право проводити і вербувальну діяльність. В інструкції про це говорилось так: «Агенту може бути дозволено підшукуванню собі відданих осіб, за допомогою яких він повинен здобувати надійні відомості про неблагонадійних осіб, але про цих відданих осіб мусить знати його керівництво» [1, С.188-189].

Посилення контррозвідувальної складової в роботі політичного розшуку відобразилось і на розстановці його сил та засобів. В українських губерніях з 1916 року ми можемо відмічати збільшення числа філерів у ГЖУ, що спеціалізувались на контррозвідувальному захисті військових частин та роботі в оточенні військових об'єктів. Згідно з розпорядженням керівництва КВО, окрім спостережень за воєнним шпигунством, вони мали зосередитись на виявленні фактів торгівлі зброєю та спиртними напоями для військовослужбовців [1, С.200-202].

Наскільки активно включився в цю роботу політичний розшук, судити важко. Поки що ми можна говорити про таку діяльність лише в Подільському та Полтавському ГЖУ. Новопризначений начальник останнього, полковник Мезенцев, уже 2 листопада 1915 року поставив нові пріоритети в роботі перед своїми помічниками в повітах, зобов'язавши своїх помічників створити філерські кадри і в повітах. Мезенцев користувався саме тими нормативними документами, що видавались по лінії контррозвідки, чітко розділяючи філерів зовнішнього спостереження та контррозвідки. Новопризначеним філерам пропонувалось платити по 50 крб. на місяць і 25 коп. добових. При відрядженні за місто філери отримували по 50 коп. добових, а також їм відшкодовували дорожні витрати. Щоправда, залізницею вони могли їздити лише вагонами 3 класу [11, Арк.1зв.].

Нормативне забезпечення такої діяльності також стало здійснюватись на місцях. Той же Мезенцев, підготувавши досить обширні рекомендації, давав вказівку підлеглим, щоб ті до роботи не приступали до отримання спеціальної вказівки. А вже невдовзі, сам не дочекавшись керівних вказівок, розпорядився, щоб його помічники керівництвом роботою філерів на місцях здійснювали на

власний розсуд. При цьому пообіцяв, що вже невдовзі вони отримають інструкцію для роботи філерів по контррозвідці. Невдовзі, 15 грудня 1915 р., вона була підготовлена [11, Арк.1-1зв., 5, 6-9]. Слід зауважити, що цей документ, створений керівником регіонального жандармського підрозділу, увійшов до нормативно-правової бази контррозвідки.

Щодо підбору кадрів, то Мезенцев висував до кандидатів досить високі вимоги. При попередньому вивченні кандидатів у філери він вимагав звернути основну увагу на їх політичну благонадійність, риси характеру, схильність до вчинення протиправних вчинків. Досить серйозна увага приділялась сімейному стану. Вивчався загальний розвиток кандидата, його кмітливості, інтелектуальний рівень, грамотність. Особлива увага зверталась на фізичні якості, вміння орієнтуватися в складних ситуаціях, конспіративність, вміння пристосовуватися до співбесідника і навіть на наявність певних акторських здібностей, тобто вміння видавати себе за іншу особу [11, Арк.1зв.].

Через полтавського губернатора Мезенцев клопотався перед штабом КВО про збільшення штатів воєнних філерів у ввіреному йому управлінні з 4-х до 10-ти. Причому, не чекаючи відповіді, вже приступив до підготовки кандидатів. Отримавши відмову, просив помічників провести індивідуальні бесіди з кандидатами, пояснити їм ситуації і запевнити, що жандарми знайдуть вихід з цієї ситуації. Щоправда, інструкцію на руки він їм просив не видавати. Повторне мотивоване клопотання у грудні 1915 року досягло мети [11, Арк.21зв.]. Слід зазначити, що якраз тоді цю губернію очолив Русчу Моллов – колишній директор Департаменту поліції, один з ініціаторів реформування контррозвідки.

Ще перебуваючи на попередній посаді, Моллов зробив спробу централізувати контррозвідку, підпорядкувавши її Департаменту поліції. Неодмінною складовою реформи він вважав і кадрове питання, пропонуючи всім канцелярським чиновникам та філерам цієї спецслужби дати права державних службовців, так само як і всім працівникам політичного розшуку на театрі воєнних дій [1, С.305]. Цю ідею розвинув його наступник

SUMMARY

The article analyzes the measures taken by the leadership of the special services of the Russian Empire aimed at developing the external surveillance system of the newly created military counterintelligence. Based on sources, some of which are being introduced into scientific circulation for the first time, the peculiarities of staffing and some aspects of the organization of the work of the filler service of the military counterintelligence of the Russian Empire are characterized. Its difference from similar external surveillance units of political investigation bodies is indicated.

The authors emphasize the heredity of counterintelligence in relation to political investigation, of which it became a continuation. Along with this, the new challenges that arose before the new special service, due to the circumstances of the First World War,

caused a significant expansion of the powers of the filler-counterintelligence officers, compared to their colleagues in the Separate Corps of Gendarmes and the Police Department. This was reflected in the regional rulemaking of local heads of special services.

The authors emphasize that the First World War was a serious incentive that forced the leadership of various special services to give up departmental ambitions and to regulate many of the existing gaps in the organizational and legal order that concerned the activities of the state security bodies of the Russian Empire. As for imperial counterintelligence, we consider it the most effective of all the special services of the Entente countries. However, no special service and no repressive and punitive apparatus are capable of going against the social movement. Therefore, the improvement of the work of the power bloc did not save the empire.

С. Білецький у «Проекті інструкції по контррозвідці для губернських, обласних, міських жандармських управлінь та охоронних відділень» 1916 р. Проект пропонував також збільшення грошового утримання. Окрім встановленої платні, філери отримували відшкодування понесених під час відряджень витрат у розмірі відпущених на кожного філера 15 крб. добових грошей. [1, С.326-344]

Таким чином, Перша світова війна виступила серйозним стимулом, що змусив керівництво різних спецслужб поступитись відомчими амбіціями та врегулювати чимало з існуючих прогалин організаційно-правового порядку, що стосувались діяльності органів державної безпеки Російської імперії. Щодо імперської контррозвідки, то ми її вважаємо найефективнішою з усіх спецслужб країн Антанти. Втім, жодна спецслужба і жоден репресивно-каральний апарат не спроможні йти всупереч суспільного руху. Тож і вдосконалення роботи «силового блоку» імперію не врятувало.

Література

1. Из истории русской контрразведки: сборник документов / Сост. И.Никитинский. М., 1946. 353 с.
2. Наставление по надзору за тайными разведчиками на железных дорогах. 12 с.
3. Центральний державний історичний архів України (ЦДА України) у м.Києві. Ф.365. Оп.1. Спр. 3

4. Греков Н.В. Русская контрразведка в 1905-1917 г.г.: шпионomanия и реальные проблемы // <http://militera.lib.ru/research/grekov/03.html>

5. Філерська служба в Російській імперії: Документи та матеріали (друга половина XIX ст. – 1917 р.): / Відп. ред. О.Н. Ярмиш, В.М. Чисніков; авт.-упоряд. В.М. Чисніков; упоряд. Т.О. Проценко, С.Г. Лаптев. Державний науково-дослідний інститут МВС України. К.: «МП Леся», 2010. 656 с.

6. Веденеев Д.В. Задзеркалля історії: нариси минулого спеціальних служб. К.: К.І.С., 2008. 288 с.

7. Старков Борис. Охотники на шпионов. Контрразведка Российской империи 1900-1914. СПб.: Питер, 2006. 304 с.

8. ЦДА України у м.Києві. Ф.2233. Оп.1. Спр.182.

9. Заварзин П.П. Работа тайной полиции // «Охранка»: Воспоминания руководителей охранных отделений / Вступ. Статья, подгот. текста и коммент. З.И. Перегудовой. Т.І.М.: Новое литературное обозрение, 2004. С.411-493.

10. Коваль Роман. Михайло Гаврилко: І стеком, і шаблею: Історичний нарис. Вінниця: ДП « Державна картографічна фабрика», 2012. 472 с.

11. ЦДА України у м.Києві. Ф.326. Оп.2. Спр.25.